

Shahid Bahonar
University of Kerman

The Body Language in Sassanid Commemorative Works: The Behavior Code of carrying the sword and the Folded Hands in Front of the Body

Sorour Khorashadi

Assistant Professor, Department of Archaeology, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. E-mail: s.khorashadi@modares.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 23 February 2024
Received in revised form 04
June 2024
Accepted 10 September 2024
Published online 21 December
2024

Keywords:

*Commemorative Works,
Carrying the Sword,
Behavioral Codes,
Body Language,
Sassanid.*

ABSTRACT

Purpose: Two features of Sassanid commemorative art are "realism" and "respect for hierarchy". Far from being an accurate portraiture, realism here refers to paying attention to signs (such as clothing, symbols, taking into account the hierarchy of positions), which together create a cryptic context in need of interpretation. The purpose of this essay is to assess the extent to which any sign can be interpreted in the symbolic language of Sassanid commemorative art, especially in the rock reliefs. To narrow it to one example, we are faced with two ways of representing "carrying the sword" by the figures in the presence of the king, which may raise the following question: why do they carry the sword differently in front of the king of kings?

Method and Research: The research approach is semiotics and research method is the comparative study of historical texts with archaeological evidence.

Findings and Conclusions: The central response of this paper is to show that the difference in sword-carrying is primarily due to the difference in the hierarchy of power. Regarding this matter, there might be two subsidiary hypotheses which can be put forward in the following way: First, carrying the sword vertically and/or placing the hands in front of the body can be interpreted as the respect for "superior lineage"; These representations are equivalent to the respectful movement of "raising the hand and bending the index finger." The second subsidiary hypothesis interprets the figures at stake, not as respect for "superior lineage" but as paying exclusive respect to "Shahanshah [the King of kings]", done by the royal family. It is clear that each of the hypotheses put forward can have an impact on the way to understand the characterology, genealogy, and position of the figures, and consequently, it can also be helpful in understanding the nature of the political system of the Sassanids.

Cite this article: Sorour, Khorashadi. (2024). The Body Language in Sassanid Commemorative Works: The Behavior Code of carrying the sword and the Folded Hands in Front of the Body. *Journal of Iranian Studies*, 23 (46), 139-162.
[http://doi.org/ 10.22103/jis.2024.22999.2585](http://doi.org/10.22103/jis.2024.22999.2585)

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: [http://doi.org/ 10.22103/jis.2024.22999.2585](http://doi.org/10.22103/jis.2024.22999.2585)

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Sasanian commemorative works played the role of a propaganda-communication channel of the government and spoke of the political, religious, social, cultural, and artistic thoughts of that period. According to some researchers, these works, especially rock reliefs, are of great importance in terms of portraiture and physiognomy since they often show kings with their relatives and officials (Wiesehöfer, 1998: 200). However, it seems that accurate portraiture was not a real concern in the Sassanid commemorative works. Instead, what was generally at stake was the simulation of the characters with the help of an inter-tangled system of symbols (represented by crowns, headgear, clothing, specific signs, the locationality of the characters with regard to each other, the type of figure and gesture, and the crystallization in representation (Khorashadi, 2010: 301). So, it can be argued that the two fundamental features of Sassanid commemorative art, "realism" and the "respect for hierarchy", are meshed together in a way that they have created a cryptic semiological context in need of interpretation. The purpose of this essay is to identify and assess signs of body language in a number of Sassanid commemorative works, and to raise the question why carrying the sword is represented differently in the Sasanian rock reliefs? According to the main hypothesis of this research, the difference between the figure of officials in carrying the sword is influenced by their military or governmental positions; however, two other subsidiary hypotheses can also be put forward: First, carrying the sword vertically and/or placing the hands in front of the body can be interpreted as the respect of the "superior lineage or race"; These representations are semiotically equivalent to the respectful movement of "raising the hand and bending the index finger". Second, the figure at stake was not a sign of respect for the "superior lineage or race", but it represented the royal family paying exclusive respect to "Shahanshah [the King of kings]".

Methodology

The research method is based on the comparative study of historical texts with archaeological evidence in the form of "historical approach".

Discussion

What drew attention to the behavioral difference in carrying the sword was the rock relief of Bahram II in Sarab-e Bahram. In this rock relief, four dignitaries are divided in two groups on both sides of the king. The groups are distinct in terms of figurative representation; a point that as a marker of body language, led the author to look for such differences in other rock reliefs and commemorative works. In order to achieve this goal, the rock reliefs of Bahram II in Bishapur, one with the theme of "victory" and the other "acceptance of the Arabs in the Sassanid court" and the rock relief of Shapur I in Naqsh-e Rostam with the theme of "the Shahanshah and the courtiers" were examined in detail; then the signs in question were also monitored in other Sasanian rock reliefs, and finally, two Sassanid silver artifacts with the theme of "the king and the courtiers" were examined.

It is certain that placing the sword vertically in front of the body and placing the hands on its hilt, or even ignoring the vertical sword, placing the hands in front of the chest and stomach, exempted people from paying homage to the superior lineage of the king by raising their hand and bending their index finger. Since it was not possible to identify the personality and genealogy of the people carrying the sword vertically and folded hands in front of the body in all cases, to determine whether or not it was an act exclusive to the royal family, therefore it is not possible to reach a decisive conclusion.

Conclusion

According to the theory of intertextuality, there is an intertextual connection between the behavioral code in question, i.e. sword-carrying, and the military officers since the commander-in-chief, the Shahanshah himself, is represented in some scenes as holding a sword vertically in front of his body. If so, then vertical sword-carrying can be interpreted as a tradition of appreciation and respect, exclusive to the high-ranking military class. A milder possibility for interpretation is to say that, regardless of the position and class affiliation, carrying the sword was the equivalent of raising hand and bending the index finger as a sign of respect to the superior lineage. The third possibility, which is more cautious than the two previous ones, is that carrying the sword was a sign of respect carried out only by the royal family to pay their respect to Shahanshah.

In conclusion, the author points out that this essay, alongside the hypotheses put forward, is merely a tool for drawing more attention to the meanings of such symbolic representations. Any interpretation of carrying the sword will be a basis for understanding the personalities, officials, genealogies and the socio-cultural norms. The holistic understanding of such a semiotic context will ultimately help us to revise the very nature of the Sasanian political system in terms of inter-dynastic and intra-dynastic patterns.

زبان بدن در آثار یادمانی ساسانی؛ رمزگان رفتاری حمل شمشیر و دست‌های نهاده‌برهم در مقابل بدن از منظر نشانه‌شناسی

سرور خراشادی

استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: s.khorashadi@modares.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	زمینه/هدف: هنر یادمانی ساسانی با اتکا به سنت "واقع‌گرایی" و "مقامی" تشخیص یافته‌است؛ هرچند واقع‌گرایی آن نه به معنای چهره‌پردازی دقیق، بلکه در قالب تقید به جامگان، نشانگان، رمزگان و سلسله‌مراتب به عینیت درآمده که حاصل آن متنی رمزآلود و مستلزم معناکاوایست. هدف این جستار، ارزیابی آن است که تا چه حد می‌توان هر نشانگانی را به زبان نمادین هنر یادمانی ساسانی تعبیر کرد؛ برای مثال در این آثار و به ویژه در نگارنده‌های صخره‌ای با دو نحوه حمل شمشیر مواجهیم که از منظر رمزگان رفتاری می‌تواند به طرح این پرسش بیانجامد: چرا در آثار یادمانی ساسانی، نحوه حمل شمشیر توسط صاحب‌منصبان حکومتی در مقابل خدایگان شاهنشاه متفاوت است؟
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۰۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱	روش/رویکرد: جستار پیش‌رو به مطالعه رمزگان هدف با رویکرد "بافت‌گرایی" و "پیوستار متنی" پرداخته‌است. روش پژوهش نیز مبتنی بر مطالعه تطبیقی متون تاریخی با شواهد باستان‌شناختی در قالب "رهیافت تاریخی" است.
کلیدواژه‌ها: آثار یادمانی، حمل شمشیر، رمزگان رفتاری، زبان بدن، ساسانی.	یافته‌ها/نتایج: نتیجه مطالعات، این تفاوت را در وهله نخست ناشی از جایگاه لشکری و کشوری صاحب‌منصبان می‌داند؛ هرچند دو انگاره خفیف‌تر را نیز می‌توان پنداشت که یکی حمل شمشیر به صورت عمود و یا نهادن دست‌ها در مقابل بدن را سنتی دیگر از ادای احترام به "تبار برتر" و همتای حرکت احترام‌آمیز "برافراشتن دست و خمودن انگشت" می‌داند و آن دیگری، این حرکت را نه به نشان احترام به "تبار برتر"، بلکه به عنوان ادای احترام به مقام "شاهنشاه" می‌انگارد که تنها مختص اعضای خاندان سلطنت بوده‌است. قدر مسلم آن است که هریک از انگاره‌های فوق می‌تواند بر شخصیت‌شناسی، تبارشناسی و منصب‌شناسی پیکره‌ها و به تبع آن، بازساخت ماهیت نظام سیاسی ساسانیان تأثیر نهد.

استناد: خراشادی، سرور. (۱۴۰۳). زبان بدن در آثار یادمانی ساسانی؛ رمزگان رفتاری حمل شمشیر و دست‌های نهاده‌برهم در مقابل بدن از منظر نشانه‌شناسی، *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۳ (۴۶)، ۱۶۲-۱۳۹.

<http://doi.org/10.22103/jis.2024.22999.2585>

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱. مقدمه

۱.۱. بیان مسئله

آثار یادمانی ساسانی در نقش رسانه تبلیغی - ارتباطی حکومت، راوی اندیشه‌های سیاسی، مذهبی، اجتماعی، فرهنگی و هنری آن دوران است. به باور برخی محققان، این گونه آثار به ویژه نگارنده‌های صخره‌ای به لحاظ چهره‌نگاری و قیافه‌شناسی حایز اهمیت فراوانند؛ زیرا اغلب شاهان را به همراه خویشاوندان و صاحب‌منصبان می‌نمایند (ویسهوفر، ۱۳۷۷: ۲۰۰)؛ هرچند گویی چهره‌پردازی دقیق و ویژگی‌های کاملاً شخصی پیکرها در آثار یادمانی نمود نیافته‌است؛ زیرا اصولاً شبیه‌سازی مدنظر خالق این آثار نبوده و به همین خاطر شخصیت‌شناسی یا منصب‌شناسی افراد با توسل به مظاهری چون تاج‌های شخصی، سرپوش‌های خاص، جامگان، نشانگان ویژه، نحوه جایگیری، حالت بدن و تبلور در بازنمایی میسر می‌شود (خراشادی، ۱۳۸۹: ۳۰۱)؛ پس می‌توان چنین انگاشت که دو ویژگی بنیادین هنر یادمانی ساسانی، یعنی "سنت واقع‌گرایی" و "سنت مقامی (سلسله‌مراتب)" به بهترین شکل در آثار یادمانی این دوره تجلی یافته‌است؛ به گونه‌ای که در کنار هم یک نظام نشانه‌ای یا رمزگانی را پدیدآورده‌اند که مستلزم معناکاوی است.

۲.۱. پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهشی در خصوص نحوه حمل شمشیر به عنوان رمزگان رفتاری در آثار یادمانی ساسانی انجام نشده است و مواردی که به حالت دست‌ها (البته نه در قالب پژوهش مستقل) به صورت پراکنده پرداخته‌اند، در خلال این جستار آمده‌است.

۳.۱. روش پژوهش

روش پژوهش مبتنی بر مطالعه تطبیقی متون تاریخی با شواهد باستان‌شناختی در قالب "رهیافت تاریخی" است.

۴.۱. یافته‌ها و نتایج

به صورت عمود در مقابل بدن و نهادن دست‌ها بر قبضه آن یا حتی صرف‌نظر از شمشیر عمود، نهادن دست‌ها در جلوی سینه و شکم، افراد را از ادای احترام به تبار برتر شاهی در قالب حرکت دیرآشنای برافراشتن دست و خمودن انگشت سبابه معاف می‌کرده‌است. از آنجا که در آثار یادمانی و هنری، شخصیت‌شناسی و تبارشناسی افراد حامل شمشیر عمود و دست‌بسته در مقابل بدن، همواره میسر نیست تا مشخص شود که آیا حرکتی درون‌تباری و مختص افراد خاندان شاهی بوده‌است یا خیر، پس نمی‌توان به نتیجه‌ای واحد دست‌یافت. نخستین خوانش این جستار، بر ارتباط رمزگان رفتاری مزبور با صاحب‌منصبان لشکری استوار است چنانکه حتی شاهنشاه خود نیز به عنوان فرمانده کل قوا و برجسته‌ترین عضو از طبقه ارتشتاران در برخی صحنه‌ها با چنین حالتی نمایانده شده‌است؛ بنابراین می‌توان آن را سنتی احترام‌آمیز مختص والامقامان لشکری و حتی طبقه ارتشتاران دانست. احتمال خفیف‌تر این است که حرکت مزبور را صرف‌نظر از تعلق صنفی و طبقاتی افراد، همتای حرکت احترام‌آمیز برافراشتن دست و خمودن انگشت به تبار برتر دانست و سومین احتمال که از دو احتمال پیشین، محتاطانه‌تر است اینکه تنها اعضای خاندان سلطنت به عنوان ادای احترام به شاهنشاه و نه تبار برتر، مجاز به انجام این حرکت بوده‌اند.

۲. بحث و بررسی

۱.۲. رمزگان رفتاری حمل شمشیر و دست‌های نهاده‌برهم در آثار یادمانی ساسانی

در آثار یادمانی ساسانی به‌طور عمده با دو نحوه حمل شمشیر مواجهیم؛ برخی افراد شمشیر را بر پهلو خود آویخته و برخی دیگر، آن‌را به صورت عمود در مقابل بدن نهاده‌اند. نظر به اینکه در برخی آثار، تفاوت بارزی در این حالت بدنی و الامقامان دیده می‌شود، نگارنده با شرط احتیاط، آن‌را به زبان نشانه‌ای هنر یادمانی ساسانی پیوند می‌زند که مستلزم معناکاو است. از این منظر، بر نحوه حمل شمشیر به‌عنوان رمزگان رفتاری و یکی از مؤلفه‌های شخصیت‌شناسی و منصب‌شناسی مقامات تمرکز خواهد شد. فزون بر این، دو گونه ادای احترام نیز در قالب "دست برافراشته" و "دست‌های نهاده‌برهم" در این آثار خود می‌نماید که آن نیز در پیوند با نحوه حمل شمشیر در خور اعتناست؛ بنابراین اساس انتخاب آثار یادمانی، دو مؤلفه فرم حمل شمشیر و حالت دست‌های و الامقامان در مقابل شاهنشاه است و شایان ذکر است که توالی آثار در این جستار، نه بر اساس تقدم و تأخر زمانی، بلکه بر اساس تبلور هرچه بیشتر رمزگان هدف در آن‌هاست.

۱.۱.۲. نگارکند صخره‌ای بهرام دوم در سراب بهرام (تصویر ۱)

این نگارکند به لحاظ محتوا به مجلس بهرام دوم در میان درباریان تعلق دارد (لباف‌خانیک، ۱۴۰۰: ۱۳۶-۱۳۵). شاهنشاه به حالت جبهه‌ای بر تخت نشسته و هر دو دست خود را بر قبضه شمشیری نهاده‌است که به حالت عمود در میان پاهایش قرار دارد. چهار تن از درباریان در اطرافش ایستاده‌اند و با دستی برافراشته، انگشت سبابه خود را به حالت احترام خموده‌اند. دو نفر جانب راست شاهنشاه، شمشیرشان را به صورت اریب بر کمر بسته‌اند و دو شخص جانب چپ شاهنشاه، شمشیرشان را در مقابل بدن به صورت عمود نگه‌داشته‌اند. شخصیت‌شناسی و منصب‌شناسی افراد سمت چپ پادشاه، کاریست اندک دشوار؛ زیرا بر خلاف شخصیت‌های سمت راست، فاقد نشانه ویژه معرف خود هستند.

لوکونین با توجه به جایگاه مقامات در دربار بهرام دوم، اولین نفر سمت چپ شاه را "فرمذار وهونم" می‌داند؛ زیرا در کتیبه نرسه در پایکولی از او به‌عنوان بزرگ‌ترین دشمن نرسه یاد شده‌است. در این کتیبه فزون بر وهونم، "آذرفرنیغ" شاه میشان و "نرسه خواتوندیکان" نیز در شمار سرسخت‌ترین هواخواهان بهرام دوم و بزرگ‌ترین دشمنان نرسه آمده‌اند؛ از این‌رو فرد پشت سر "وهونم" را یکی از دو شخصیت مذکور می‌داند (لوکونین، ۱۳۸۴: ۳۱۸). اردمن این دو فرد را "دیوان‌سالار" و "واستریوشان‌سالار"، رئیس طبقات سوم و چهارم اجتماع می‌انگارد (Erdmann, 1943: 58-59). هیئتس اجازه حمل شمشیر بلند را برای دیوان‌سالار و واستریوشان‌سالار دور از ذهن می‌داند؛ در حالی که افراد این نگاره چنین شمشیری به همراه دارند (هیئتس، ۱۳۸۵: ۲۶۶). وی این دو فرماندهان عالی‌رتبه سپاه ساسانی می‌انگارد که از نظر مقام، پس از بیدخش قرار داشته‌اند که در جانب راست شاهنشاه ایستاده‌است؛ از این‌رو با استناد به کتیبه نرسه در پایکولی، اولین فرد پس از شاهنشاه را "اردشیر هزارپت" (فرمانده گارد شاهی) و دومین را "اردشیر از خاندان سورن" و یا "رخش سپاهبد" می‌داند. وی بر این نکته نیز تأکید می‌ورزد

که در خصوص شخصیت‌شناسی دومین نفر باید بی‌تصمیم ماند (همان: ۲۸۲). به اعتقاد نگارنده، تعبیر هیئتس از شخصیت‌شناسی مقامات نسبت به دیگر تعابیر پیش‌گفته منطقی‌تر می‌نماید؛ این اندیشه را حضور مردان رده‌اول مملکت در جانب راست شاهنشاه، یعنی کرتیر و بیدخش پاپک که به مدد نشان‌های معرف (نماد) بر کلاه‌شان و نیز پیوستار متنی میان نگارنده‌های صخره‌ای و ظروف فلزی شناسایی شده‌اند (همان: ۲۸۲-۲۶۶)، قوت می‌بخشد؛ بنابراین منطقی‌تر آن است که برای دو شخصیت سمت چپ شاهنشاه نیز در پی افرادی باشیم که از لحاظ مقام و مرتبه پس از بیدخش قرار داشته‌اند. با نگاهی به توالی نام درباریان اردشیر یکم و شاپور یکم در کتیبه کعبه زرتشت خواهیم دید که هزارپت، فرمانده گارد شاهی در جایگاهی پس از بیدخش (ویسهوفر، ۱۳۷۷: ۲۲۷) قرار دارد. در دربار شاپور یکم که به زمان نقر نگارنده بهرام دوم اندکی نزدیک‌تر است، پایین‌تر از هزارپت، فرمانده نظامی دیگری به نام "پیروز اسپید" نیز در جایگاه دوازدهم (فاضل، ۱۳۷۸: ۱۶۴) قرار داشته‌است. علی‌رغم فاصله زمانی سی‌ساله‌ای که بین نقر کتیبه شاپور بر کعبه زرتشت با کتیبه نرسه در پایکولی وجود دارد، باز هم شاهدیم که مقام هزارپت، جایگاه خود را یک رده مادون مقام بیدخشی در کتیبه پایکولی (نصراله‌زاده، ۱۳۸۴: ۳۴-۳۱) حفظ کرده‌است. آنچه قابل تأمل می‌نماید، این است که تفاوت در نحوه حمل شمشیر افراد جانب راست و چپ شاهنشاه چندان هم نمی‌تواند عاری از هرگونه مفهوم نمادین باشد. شاید بتوان چنین پنداشت که نحوه قرارگیری شمشیر بلند به صورت عمود در مقابل آنان، نمایشی سمبلیک از حالتی نظامی با شعار "همواره آماده برای خدمت به شاهنشاه" بوده‌است؛ آن‌گونه که خود شاهنشاه نیز به‌عنوان والاترین مقام نظامی و فرماندهی کل قوا شمشیر را به صورت عمود در میان پاهایش نهاده‌است. نگارنده در همسویی با ایده هیئتس، بر انتساب اولین پیکره جانب چپ شاهنشاه به "اردشیر هزارپت" پای‌می‌فشارد؛ ولی در خصوص دومین پیکره خاطر نشان می‌سازد که اگر هیئتس عنوان "سپاهبد" را برای "رخش" به معنای مقام و منصبی نظامی در نظر گرفته‌است، ناگزیر می‌بایست به فهرست درباریان اردشیر یکم و شاپور یکم در کتیبه کعبه زرتشت رجوع کنیم. نام و عنوان "رخش سپاهبد" که در فهرست درباریان اردشیر یکم وجود دارد، امر را چنان بر برخی محققان (تفضلی، ۱۳۸۵: ۲۰) مشتبه ساخته‌است که از آن به‌عنوان والاترین مقام لشکری یاد کرده‌اند. نگارنده خاطر نشان می‌سازد که در بررسی عناوین نظامی، غیبت عنوان "سپاهبد" به معنای "فرمانده ارتش" در زمان شاپور یکم نکته‌ای قابل درنگ است؛ درحالی‌که طبق شواهد کتیبه‌ای (نصراله‌زاده، ۱۳۸۴: ۳۱) در فهرست درباریان پدرش از این منصب در جایگاهی پایین‌تر از "هزارپت" یاد شده‌است؛ حال چنانچه سپاهبد را در فهرست درباریان اردشیر یکم، منصبی نظامی و به معنای فرمانده ارتش بپذیریم، نمی‌توان آن‌را در جایگاهی پایین‌تر از مقام هزارپت (فرمانده گارد شاهی) قرار داد. فزون بر این، حذف کامل این منصب در زمان شاپور یکم که از سازماندهی پیچیده‌تر و مناصب نظامی بیشتری در اداره شاهنشاهی خود برخوردار بوده‌است، بسیار بعید می‌نماید؛ درحالی‌که طبق فهرست درباریان شاپور اول (همان: ۱۴۰) عنوان "اسپید" در مقام "رئیس سواره‌نظام" (Frye, 1956: 330; Back, 1978: 357;) (Chamont, 1973: 145) که مقامی مادون سپاهبدی‌ست، پس از عنوان "هزارپت" (فاضل، ۱۳۷۸: ۱۷۷) آمده‌است. آنچه بر صدق تعبیر نگارنده می‌افزاید، مقایسه توالی مقامات در کتیبه نرسه در پایکولی است. در روایت فارسی میانه کتیبه، نام و عنوان "رخش سپاهبد" مشابه با آنچه در کتیبه شاپور بر کعبه زرتشت دیده می‌شود،

آمده است. در این روایت، رخس سپاهبد مقدم بر افرادی از خاندان‌های "سورن" و "وراز" آمده و در روایت پارتی کتیبه، پس از خانواده‌های "سورن" و "وراز" (نصراله‌زاده، ۱۳۸۴: ۳۴) دیده می‌شود. به باور نگارنده، چنانچه "سپاهبد" معرف منصب "رخس" می‌بود، نمی‌بایست با یک چنین آشفتگی در توالی دو فهرست کتیبه مواجه می‌شدیم؛ بنابراین "سپاهبد" نیز در این جا به مانند نام‌های سورن و وراز یک "نام خانوادگی" است که اشاره به خاندان‌های اشرافی کهنسال دارد؛ حتی با فرض بر عدم رعایت سلسله‌مراتب مقامات در کتیبه پایکولی، باز هم خدشه‌ای بر اینکه عنوان "سپاهبد" در شواهد کتیبه‌ای کعبه زرتشت و پایکولی عنوانی نظامی نیست، وارد نخواهد آمد؛ از این روی، سپاهبد در فهرست "درباریان اردشیر یکم" به عنوان منصبی لشکری مطرح نیست، بلکه اشاره‌ای به اصالت خانوادگی رخس دارد. نظر به تشابه نام و عنوان "رخس سپاهبد" در کتیبه شاپور یکم بر کعبه زرتشت و کتیبه نرسه در پایکولی، بسیار محتمل است که در هر دو مورد با یک شخص مواجه باشیم؛ بنابراین در مورد اخیر هم -شخصی که هیتس در نگارکند مورد بحث، او را "رخس سپاهبد" می‌داند- عنوان سپاهبد نه معرف مقامی نظامی، بلکه صرفاً یک عنوان خانوادگی است. آنچه بیش از پیش تعبیر نگارنده را قوت می‌بخشد، قرارگیری عنوان "رخس سپاهبد" در کتیبه نرسه پس از عنوان "کرتیر موبد اورمزد" (نصراله‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۹۲-۱۹۱) است؛ چنانچه سپاهبد کتیبه نرسه، مقام فرماندهی ارتش را می‌داشت، نمی‌بایست پس از کرتیری قرار می‌گرفت که نرسه دل خوشی از او و تشکیلاتش نداشت؛ چراکه گویی توالی طبقات اجتماعی با روی کار آمدن نرسه دگرگون شد؛ چنانکه طبقه ارتشتاران که در زمان بهرام‌ها (بهرام اول، بهرام دوم و بهرام سوم) به مرتبه دوم تنزل یافته بود، دیگر بار در صدر طبقات اجتماعی جای گرفت (Khorashadi & Mousavi, 2018)؛ بنابراین صرف نظر از دشمنی دیرینه نرسه با کرتیر، از منظر سلسله‌مراتب هم نمی‌توان مقام لشکری سپاهبد را مادون مرتبه کرتیر در زمان نرسه دانست و مرجح آن است که در خصوص شخصیت‌شناسی پیکره مورد بحث در این نگارکند کماکان بی‌تصمیم بمانیم. طبق نمادهای معرف بر کلاه پیکره‌ها، والامقامان جانب راست شاهنشاه، مقامات کشوری یعنی "کرتیر" و "بیدخش" اند که شمشیر را بر پهلوی خود آویخته‌اند و چنانچه منصب لشکری "هزارپت" را برای اولین شخص جانب چپ شاهنشاه محتمل بیندازیم، بنابراین پربیره نخواهد بود که تفاوت حالت بدنی والامقامان را از دریچه مناصب کشوری و لشکری‌شان معنا بخشیم و بر این اساس، دومین پیکره را هم دارای منصبی نظامی بیانگاریم؛ هر چند شخصیت او در هاله‌ای از ابهام است. نگارنده خاطرنشان می‌سازد از آنجا که این نگارکند با محتوای خاص "شاهنشاه و درباریان"، بیشترین تبلور را در تفاوت حمل شمشیر و حالت بدنی والامقامان نمایانده است و منصب‌شناسی‌ها در آن به واسطه همین تبلور و نمادهای معرف مشخص‌تر است، بنابراین در این جستار حکم اثر یادمانی معیار در رمزگان رفتاری حمل شمشیر را یافته است.

۲.۱.۲. نگارکند صخره‌ای بهرام دوم در بیشاپور (تصویر ۲)

این اثر که روایتگر پیروزی بر دشمن است، شاهنشاه ساسانی را نشسته بر تخت، در حالی که در دست راست خود پرچم و در دست چپ قبضه شمشیر عمود در میان پاهایش را گرفته، نمایانده است. در جانب چپ شاهنشاه، پارسیانی که شمارشان ده نفر و در حال آوردن دو اسیر به حضور شاهنشاه‌اند، در دو ردیف تصویر شده‌اند. اولین

فرد که گویا فرمانده سرداران حاضر در صحنه است، دست چپش را بر قبضه شمشیرش نهاده و دست راست خود را به نشان احترام برافراشته است (موسوی‌حاجی و سرفراز، ۱۳۹۶: ۱۳۴-۱۳۲). نفرات دوم و پنجم که در جلوی صحنه به صورت تمام‌قد تصویر شده‌اند، دست‌های‌شان را به حالت احترام در جلوی بدن نهاده‌اند. از میان ده نفر، پنج پیکره نخستین به صورتی تمام‌قد تصویر شده‌اند. از میان پنج فرد دیگری که در پشت صحنه‌اند، فرد اول به صورت تمام‌قد و در حالی که با دست راست میله عمودی پرچم را گرفته، دیده می‌شود. سایر افراد نیز به حالت نیم‌تنه تصویر شده‌اند. در بخش پایین نگارکند، در جانب راست شاهنشاه یک ستوریان اسبی را به پیش می‌آورد که دست راست خود را به نشان احترام در جلوی شکم نهاده و با دست چپ، افسار اسب را گرفته است. در پی او ده نفر از بزرگان ایرانی در حالی که دست‌ها را در جلوی شکم و بر قبضه شمشیرهای عمودشان نهاده‌اند، دیده می‌شوند. در جانب چپ شاهنشاه، یازده تن از ملازمان ایرانی و یک کودک ملتمس تصویر شده‌اند. در این میان، سه سر بریده به شاهنشاه پیشکش می‌شود. در پایان، یک فیل در پشت خود دو سوار دارد و در پی آنان نیز افرادی در حال حمل هدایایی برای شاهنشاه‌اند. به باور نگارنده، به غیر از افراد جانب راست شاهنشاه در بالای صحنه که می‌توانند مقامات کشوری و درباری باشند که به رسم تشریفات، ناظر بر شرفیابی دشمنان شکست‌خورده به پیشگاه شاهنشاه و خاکبوسی اویند، سه جناح دیگر صحنه بایستی تمامی مقامات لشکری باشند. حضور دو اسیر در میان افراد جانب چپ شاهنشاه، مرتبه لشکری مقامات سمت چپ را قوت می‌بخشد؛ از این رو انتساب اولین فرد این گروه به فرمانده گارد شاهی (هزارپت) سخنی پربراه نیست. این مقام طبق فهرست درباریان در کتیبه شاپور یکم بر کعبه زرتشت و نیز کتیبه نرسه در پایکولی (نصراله‌زاده، ۱۳۸۴: ۳۴-۳۱)، والاترین مقام لشکری پس از شاهنشاه بوده است؛ ولی آنچه در نگاه نخست از اعتبار این انتساب می‌کاهد، نحوه جایگیری شمشیر اوست؛ زیرا شمشیر را به‌مانند دیگر افراد این گروه در مقابل بدن نهاده است. در دفاع از این تعبیر می‌توان به پیکره منسوب به "پاپک هزارپت" در نگارکند دارابگرد (تصویر ۳) استناد ورزیم (خراشادی، ۱۳۹۵: ۲۲۶-۲۲۳) که او نیز در حین هدایت قیصر رومی اسیر به خاکبوسی شاهنشاه، شمشیر را بر کمر آویخته بود. دو پیکره دیگری که در پشت سر نخستین فرد تصویر شده‌اند نیز می‌بایست از سرداران سپاه بوده باشند. چنانچه بخواهیم به تاسی از سلسله‌مراتب نظامی مکتوب در روایات تاریخی (کریستن‌سن، ۱۳۶۸: ۱۶۴-۱۶۳) به منصب‌شناسی آنان پردازیم، به ترتیب آران‌اسپاهبد یا سپاهبد (فرمانده ارتش) و اسپید (فرمانده سواره‌نظام) کاندیدا خواهند شد؛ ولی اندکی درنگ بر کتیبه پایکولی به ما خواهدگفت که هنوز مقام آران‌سپاهبد یا سپاهبد در حکم فرمانده ارتش در این زمان موجودیت نیافته است؛ زیرا اگر جز این می‌بود، می‌بایست مقدم بر مقام هزارپت از آن یاد می‌شد. کاندیدای دیگر برای این شخصیت، رئیس کل تشریفات نظامی یا "اندیمان-کاران‌سردار" (معطوفی، ۱۳۸۲: ۲۰۵) است؛ هرچند برخی این منصب را با "رئیس خلوت" یا "پیشخدمت‌باشی" زمان‌های اخیر مطابقت داده‌اند (نفیسی، ۱۳۸۳: ۳۲۱-۳۲۰). در میان مناصب نظامی، در "فهرست درباریان شاپور یکم" بر کتیبه کعبه زرتشت، در جایگاه سی‌وششم (فاضل، ۱۳۷۸: ۱۶۵) از شخصی با عنوان "شپشیزاز" به معنی "دارنده تیغ آخته" یاد شده است (جوادی، ۱۳۸۰: ۳۲۹). لوکونین به نقل از فاستوس بیزانسی از نجیب‌زاده‌ای با همین عنوان یاد کرده که در مراسم رسمی سلاح‌دار پادشاه بوده است (لوکونین، ۱۳۷۷: ۱۰۶).

در سمت راست ردیف پایین، پس از اسب شاهنشاه، تنی چند از بزرگان ایرانی بدون کلاه تصویر شده‌اند. شاید هنرمند خالق این نگارکند، با تصویرکردن اسب شاهنشاه قصد داشته به شیوه‌ای نمادین سواره‌نظام ارتش ساسانی و گندسالاران را بنمایاند؛ زیرا به اعتبار متون تاریخی (جوادی، ۱۳۸۰: ۳۲۹) شاهنشاهان ساسانی خود فرمانده کل قوا بوده‌اند. از آن‌جا که ردیف پایین نمایشی از شکست دشمن و اهدای سرهای بریده و غنایم جنگی است، بنابراین افراد سمت چپ می‌بایست پیاده‌نظام ارتش باشند؛ زیرا طبق روایات تاریخی (مهرآفرین، موسوی‌حاجی و خراشادی، ۱۳۸۸: ۱۵۵)، این گروه بیشتر کار بانه‌برداری سپاه و جمع‌آوری غنایم را انجام می‌داده‌اند؛ بنابراین نخستین شخص این ردیف، قاعدتاً می‌بایست رئیس پیاده‌نظام بوده‌باشد که به گواهی روایات تاریخی (محمودآبادی، ۱۳۷۸: ۲۳۰-۲۲۹) "پیگان‌سالار" لقب داشته‌است؛ این شخص به همراه نیروهای تحت امرش مسئول حفظ امنیت منطقه خود نیز بود و هنگام مجازات خاطیان، نقش جلاد را ایفا می‌کرد (کریستن‌سن، ۱۳۶۸: ۱۹۵)؛ نکته‌ای که با حمل سر دشمنان در دستانش کاملاً همگرایی دارد. در مجموع شاید بتوان چنین انگاشت که ردیف بالای صحنه، مشتمل بر والامقامان کشوری در جانب راست شاهنشاه و نیروهای گارد شاهی در جانب چپ شاهنشاه است و ردیف پایین نیز سواره‌نظام و پیاده‌نظام را در دو جناح می‌نمایاند. نگارنده به مانند نگارکند پیشین، در اینجا نیز توجه را به تفاوت در نحوه حمل شمشیر توسط صاحب‌منصبان حکومتی معطوف می‌سازد. قدرمسلم آن است که نحوه جایگیری شمشیر به صورت عمود در مقابل بدن و نهادن دست‌ها بر قبضه آن و یا در جلوی شکم، افراد را از ادای احترام به تبار برتر شاهی به صورت برافراشتن دست و خمودن انگشت سبابه معاف می‌کرده‌است؛ حال چندین سؤال به میان می‌آید: آیا می‌توان دست‌های نهاده‌برهم در مقابل بدن را نشانه‌ای دیگر از ادای احترام به تبار برتر دانست؟ آیا می‌توان چنین انگاشت که صرفاً صاحب‌منصبان لشکری یا طبقه ارتشتاران که شاهنشاه نیز خود یکی از اعضای همین طبقه بوده‌است، مجاز بوده‌اند در مقابل تبار برتر خاندان سلطنت با حالت شمشیر عمود در مقابل بدن و نهادن دست‌ها در جلوی شکم ظاهر شوند؟ آیا حمل شمشیر به صورت عمود و نهادن دست‌ها بر قبضه آن یا مقابل بدن، حرکتی مختص خاندان سلطنت بوده‌است؟ حال اگر در پاسخ مثبت به پرسش اخیر، والامقامان جانب راست شاهنشاه را که با نهادن دست‌ها در مقابل بدن، از ادای احترام به صورت دست برافراشته معاف شده‌اند، اعضای خاندان سلطنت بیانگاریم، پس چرا خلاف سنت مقامی و درباری، در ردیف پایین صحنه تصویر شده‌اند؟ درحالی‌که مقامات خارج از خاندان سلطنت، در ردیف بالا و مقدم بر آنان با حالت دست برافراشته نقش شده‌اند. نگارنده خاطر نشان می‌سازد به گواهی نگارکند بهرام دوم در سراب بهرام که در مدخل پیشین ذکرش گذشت، افرادی خارج از خاندان سلطنت هم می‌توانستند شمشیر را به صورت عمود در مقابل بدن بنهند، ولی اینکه حالت دست‌های برهم‌نهاده در مقابل بدن خاص خاندان سلطنت بوده است یا خیر، شاهد متقنی برایش نیست. شایان ذکر است که برخی محققان (Alvarez- Mon, 2020: 303)، دست‌های بسته در مقابل بدن را در سنت ایلام باستان، نماد تقوا و پرهیزگاری و حرکتی مرتبط با پرستش می‌دانند. به باور نگارنده، حتی چنین تعبیری باز هم می‌تواند ذیل سنت ادای احترام بگنجد؛ زیرا نفس پرستش با ربوبیت و الوهیت در پیوند است و مقام ربانی تباری برتر از تبار انسان و مقامی ورای آن دارد؛ بنابراین می‌توان حرکت مزبور را نشانه‌ای از ادای احترام انگاشت.

۳.۱.۲. نگارکند صخره‌ای بهرام دوم در بیشاپور (تصویر ۴)

این اثر با مضمون باریابی اعراب به پیشگاه بهرام دوم، شاهنشاه سواره را پذیرای انقیاد و بندگی قبیله‌ای از اعراب نمایانده‌است (Herrmann, 1981: 153; Grabowski, 2009; Canepa, 2013; واندنبرگ، ۱۳۴۸: ۵۶؛ کرزن، ۱۳۶۲: ۲۶۶؛ کریستن‌سن، ۱۳۶۸: ۳۲۲-۳۲۳؛ لوکونین، ۱۳۸۴: ۳۲۱؛ موسوی‌حاجی و سرفراز، ۱۳۹۶: ۱۳۱-۱۳۰). در برابر شاهنشاه، سرداری ایستاده که فرم لباس و آرایش گیسوانش خبر از مرتبه والای وی می‌دهد. نکته قابل درنگ این است که او هر دو دست را به نشان احترام در برابر شاهنشاه، بر قبضه شمشیر عمودش و در مقابل بدن نهاده‌است. در پی او، سه تن از بزرگان به صورت تمام‌قد و سه تن دیگر به صورت نیم‌تنه با هدایای اسب و شتر حضور یافته‌اند. قبای بلند بر تن‌شان با پوششی بر سرشان، مبین آن است که افراد مذکور از بزرگان عرب هستند که به حضور شاهنشاه ساسانی شرفیاب شده‌اند. کتیبه سنگی معبد محرم بلقیس یمن که روایتگر اعزاز سفیران حاکم حمیری به تیسفون و سلوکیه است، در همگرایی کامل با نگارکند مورد بحث و صحنه‌ای بر محتوای تاریخی باریابی اعراب به دربار ساسانی است (Overleat, 2009: 218-221). نگارنده در منصب‌شناسی والامقام مقابل شاهنشاه ۳ احتمال قائل است؛ نخست اینکه می‌تواند "پرده‌دار" یا همان "خرم‌باش" دربار بهرام دوم بوده‌باشد؛ زیرا به گواهی روایات تاریخی (جاحظ، ۱۳۴۳: ۷۰) خرم‌باش واسطه شاه و ملاقات‌کنندگان بود و در انتخاب وی توجه ویژه‌ای مبذول می‌شد؛ به‌گونه‌ای که او را یکی از "سوارزادگان" دانسته‌اند؛ احتمال دیگری که می‌توان بر منصب این شخص قائل بود، مقام "دربد" به معنی رئیس دربار است که حکم نمایندگی و نیز شناختن و نگاه‌داشتن پایگاه هرکس به خصوص کارمندان دولتی در بزم‌ها و انجمن‌های درباری را داشته‌است. نمی‌بایست از نظر دور داشت که دربد جز از پرده‌دار بوده و پایگاهی والاتر از وی داشته‌است. به گواهی روایات تاریخی (امام‌شوشتری، ۱۳۵۰: ۵۷-۵۳) پرده‌دار زبردست دربد در ایوان یا جاهای دیگر گمارده بر پرده شاهنشاهی بوده‌است تا کسانی را که بار می‌یافتند به نزد شاهنشاه رهنمون شود یا از حضور شاهنشاه به بیرون همراهی کند؛ سومین احتمال این است که وی را رئیس کل تشریفات نظامی یا "اندیمان‌کاران‌سردار" (معطوفی، ۱۳۸۲: ۲۰۵) بدانیم. در این میان نکته‌ای که می‌تواند از احتمال منصب "دربد" بکاهد، "سواره‌بودن" شاهنشاه است؛ زیرا بعید می‌نماید که پادشاه در مراسم بار عام یا بار خاص به جای جلوس بر اریکه شاهی، سوار بر توسن شاهانه بوده‌باشد؛ مگر اینکه صحنه فوق را پرده‌ای از پشت صحنه میدان نبرد بدانیم که این فرض، از اعتبار دو منصب پرده‌دار و دربد به نفع رئیس کل تشریفات نظامی خواهدکاست. نگارنده دیگر بار توجه را به نوع ادای احترام والامقامی که نمایندگان ملل تابعه را به حضور شاهنشاه رهنمون شده‌است، معطوف می‌سازد. او دست را به نشان احترام در مقابل تبار شاهی بلند نکرده‌است، بلکه دو دست را بر قبضه شمشیرش نهاده‌است؛ پس می‌توان ۳ گونه انگاشت؛ یا این حرکت هم‌تای دست برافراشته و انگشت خموده، نشانه‌ای از ادای احترام به تبار برتر چه "شاهی" و چه "الوهی" بوده‌است؛ یا این حالت سنتی احترام‌آمیز مختص ارتشتاران بوده‌است و سومین انگاشت اینکه افراد نمایانده‌شده به این حالت، خود ساسانی‌تبار و معاف از احترام به تبار شاهی بوده‌اند و دست‌های برهم‌نهاده‌شان صرفاً ادای احترام به مقام مافوق یعنی شاهنشاه بوده‌است.

۴.۱.۲. نگارکند صخره‌ای شاپور اول در نقش رجب (تصویر ۵)

این نگارکند که به لحاظ محتوا به مجلس شاهنشاه در میان درباریان تعلق دارد (محمدی‌فر و امینی، ۱۳۹۴: ۲۲۸)، شاپور اول را در میان نه نفر از اعضای خاندان سلطنت و درباریان می‌نمایاند. به باور لوکونین "جایگاه درباریان موافق ترتیب عنوان‌های آنان است؛ در واقع می‌توان گفت که تصویرهای نقش رجب درست مطابق فهرست نام و عنوان بزرگان در کتیبه شاپور در کعبه زرتشت است" (لوکونین، ۱۳۸۴: ۳۱۲). در شخصیت‌شناسی مقامات ردیف افقی نگارکند به‌مانند ردیف ارباب آن (رو به عمق صحنه) دو دیدگاه اصلی، یکی از آن لوکونین و دیگری متعلق به هیئتس وجود دارد. لوکونین اولین پیکره‌های ردیف افقی را بزرگ‌ترین درباریان شاهنشاه، "بیدخش شاپور" و "پاپک هزاربد" می‌داند که پس از آن‌ها، نمایندگان دودمان‌های بنام کشور -سورن‌ها و قارن‌ها- حضور دارند (همانجا)؛ هرچند در جایی دیگر، این دو را نمایندگان دودمان‌های "وراز" و "سورن" می‌خواند (همان: ۱۰۹). شخصیت‌شناسی هیئتس با نظر لوکونین کاملاً مغایر است. وی بر پایه حدس و گمان، دو نفر نخست را "والاش" عموی شاپور و "نرسه" پسرعموی شاپور می‌داند. به اعتقاد وی، نظر به اینکه افراد مذکور دست را به نشان ادای احترام در مقابل شاهنشاه بلند نکرده و به‌طور کامل نیز تصویر شده‌اند، بنابراین از اعضای خاندان شاهی‌اند. وی نوار دوقولوی آویخته از کلاه هریک را نیز مزید بر علت می‌داند. از سوی دیگر، از آن‌جا که پیکره‌های مورد بحث، ریش کوتاهی دارند و فاقد انبوهی از موی سر در پشت گردن‌اند، آنان را بستگان درجه دو شاهنشاه می‌داند. به همین قیاس، دیگر حاضران نگارکند را که به‌صورت نیم‌تنه نقش شده‌اند، بستگان دورتر شاپور معرفی می‌کند (هیئتس، ۱۳۸۵: ۱۹۵-۱۹۰).

نگارنده با شرط احتیاط، بالانبردن دست به نشان ادای احترام را دلیل قطعی در انتساب اشخاص به خاندان شاهی نمی‌داند؛ زیرا این حرکت نمادین، شاید تنها یکی از نشانه‌های ادای احترام به تبار برتر بوده باشد؛ چنانکه ما در نگارکندهایی دیگر با مصادیقی از ادای احترام در قالب "نگهداشتن شمشیر به‌طور عمود در مقابل بدن و نهادن دست‌ها بر قبضه آن" یا "قرار دادن دست‌ها در جلوی شکم" مواجهیم. فزون بر این، برخی آثار ایلامی نیز گواهی بر سنت احترام به تبار برتر الوهی به صورت دست‌های برهم‌نهاده در مقابل بدن است. نگارنده در ارزیابی آرای لوکونین، بر این نکته تأکید می‌ورزد که شخصیت‌شناسی وی زمانی معتبر خواهد بود که تاریخ نفر نگارکند را به زمانی پسین‌تر از تاریخ تاجگذاری شاپور نسبت دهیم؛ به‌گونه‌ای که هنجارهای چهره منتسب به ولیعهد (خرشادی، ۱۳۹۵: ۲۴۶-۲۴۱) که با بیشترین تبلور در ردیف نخست درباریان تصویر شده است (تصویر ۶)، با هنجار سنی هرمزداردشیر در مقام ولیعهدی مطابقت داشته باشد؛ بنابراین منطقی آن است که نگارکند مورد بحث همسن با کتیبه شاپور بر کعبه زرتشت باشد؛ بر این اساس، مرجح است که شخصیت‌شناسی یا منصب‌شناسی پیکره‌ها نیز مطابق با توالی عناوین درباریان در همان کتیبه صورت پذیرد. حال آنچه که شخصیت‌شناسی و منصب‌شناسی مقامات را غامض و پیچیده می‌سازد، این است که به کدام یک از فهرست‌های کتیبه شاپور بر کعبه زرتشت می‌بایست استناد کرد؟ فهرست خویشان نزدیک شاهنشاه یا فهرست درباریان او؟ پرواضح است که هیئتس بر اساس رمزگان رفتاری پیکره‌ها (بلندکردن دست به نشان احترام به خاندان شاهی) به فهرست خویشان نزدیک شاهنشاه استناد ورزیده تا توجیه‌گر عدم احترام آنان به تبار برتر شاهی باشد؛ ولی چنانکه پیش از این نیز خاطر نشان ساختیم، در انتساب افراد

به خاندان شاهی بر اساس عدم برافراشتن دست و خمودن انگشت، بایستی جانب احتیاط را رعایت کرد. به باور نگارنده، مرجع آن است که در شخصیت‌شناسی یا منصب‌شناسی پیکره‌ها به فهرست درباریان شاهنشاه استناد ورزیم؛ زیرا با توجه به نظام سلسله‌مراتبی ساسانی و سنت مقامی آثار یادمانی، انتظار بر این است در نگارندهایی که حکم اسناد تبلیغی و رسانه‌های ارتباطی حکومت را داشته‌اند، بیشتر تکلفات رسمی و درباری عینیت یابند تا وابستگی‌های خانوادگی. طبق گفته لوکونین (لوکونین، ۱۳۸۴: ۳۱۲) دو پیکره نخست ردیف افقی می‌بایست "بیدخش شاپور" و "پاپک هزاربد" باشند. نگارنده خاطر نشان می‌سازد که در این میان، با بن‌بست‌های تحلیلی مواجهیم. یکی از این تنگناها، نحوه حمل شمشیر به صورت عمود در مقابل بدن توسط پیکره‌هاست؛ زیرا مقام بیدخش بیشتر به‌عنوان یک والامقام کشوری شناخته می‌شود تا صاحب‌منصبی لشکری (لوکونین، ۱۳۸۴: ۶۶-۶۵). در ارتباط با نگارنده بهرام دوم در سراب بهرام (تصویر ۱) یادآور شدیم که تفاوت در نحوه حمل شمشیر می‌تواند ناشی از تفاوت در ماهیت کشوری و لشکری مناصب باشد؛ چنانکه مقام بیدخش نیز در آن‌جا شمشیر را بر پهلوی کمر آویخته بود. تنها راه گریز از بن‌بست تحلیلی پیش‌رو، یادآوری برخی روایات تاریخی‌ست. به استناد گفته برخی محققان (MousaviHaji & Khorashadi, 2014: 153-156) که بر حوزه اختیارات دوگانه کشوری-لشکری مقام بیدخش تأکید می‌ورزند، می‌توان گفت که در نگارنده نقش رجب نیز باز هم در صف نخست والامقامان دربار شاپور، "بیدخش" وی ظاهر شده‌است؛ ولی این بار با تأکید بر عملکرد لشکری‌اش و از همین‌رو، شمشیر را به صورت عمود در مقابل بدن نهاده‌است؛ هرچند کلاه وی بر خلاف فرم کلاهی‌ست که به‌عنوان یونیفرم منصب بیدخشی، در اکثر موارد نوک آن اندک انحنایی رو به جلو دارد (خراشادی، ۱۳۹۵: ۲۳۲-۲۲۶)؛ بنابراین "پیوستار متنی" میان آثار، اندیشه انتساب پیکره مزبور را به بیدخش شاپور تا حدی تضعیف می‌کند. قاعدتاً وقتی احتمال حضور والاترین منصب حکومتی در این مراسم به سستی گراید، نمی‌توان انتظار داشت که مقام پس از وی یعنی "هزارپت" یا "هزاربد" نیز حضور داشته باشد. نگارنده تا بدین‌جا، با نهادن احتمالات قوی‌تر در بوتۀ آزمون، به بیان نقاط ضعف هریک پرداخت. احتمال خفیف‌تر این است که شاید بتوان چهار والامقام پشت سر ولیعهد را طبق فهرست درباریان شاپور، شاهان تابعه دانست. هنجارهای چهره، ظاهر و حالت بدنی مقامات اول و دوم نیز بر اعتبار این احتمال گواهی می‌دهند؛ ولی آنچه بر دعوی نگارنده خط بطلان می‌کشد، نبود نگاره زنی در میان آنان است که بتوان وی را "دینک، ملکه میشان، دستگرد شاپور" انگاشت؛ زیرا به اعتبار شواهد کتیبه‌ای (امیرزاده‌گوغری، ۱۳۷۹: ۳۲) در میان چهار فرمانروایی که مقامات نخست دربار شاپور را اشغال کرده‌اند، رتبه سوم از آن یک ملکه است. احتمال دیگر، وجود شاهزادگانی‌ست که طبق فهرست درباریان شاپور به ترتیب می‌توانند "شاهزاده بلاش، پسر پاپک"، یعنی احتمالاً عموی شاهنشاه (Chaumont & Schippmann, 1988: 580)، دو شاهزاده با نام‌های "ساسان" که به ترتیب توسط خاندان‌های فرگان (فاضل، ۱۳۷۸: ۱۶۴؛ نصراله‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۳۰) و کدوگان (همانجا؛ همان: ۱۳۲) پرورش یافتند و در نهایت، "شاهزاده نرسه، پسر پیروز" (Frye, 1956: 335; Maricq, 1958: 333) باشند. با فرض بر قوت آخرین احتمال، ذکر دو نکته ضروری‌ست؛ نخست اینکه دست‌های نهاده‌برهم در مقابل بدن یا بر قبضه شمشیر را می‌توان حرکتی احترام‌آمیز به مقام "شاهنشاه" دانست نه "تبار برتر" و نکته دوم اینکه حرکت

مذکور می‌توانسته فراتر از خاندان سلطنت، در انحصار طبقه ارتشتاران و مناصب لشکری بوده‌باشد که شاهان و شاهزادگان نیز خود منتسب به طبقه مذکور و واجد مقامی کشوری- لشکری بوده‌اند. نگارنده یادآور می‌شود چه شخصیت‌شناسی لوکونین و چه شخصیت‌شناسی هیئتس را بپذیریم، در هر دو مورد با افرادی از طبقه ارتشتاران مواجهیم.

۵.۱.۲. رمزگان هدف در سایر نگارندهای صخره‌ای ساسانی

از دیگر نگارندهایی که سنت احترام برافراشتن دست در آنها تجسم یافته است، می‌توان به نقش تاجستانی اردشیر بابکان از اهرمزد در تنگاب فیروزآباد، نقش رجب، نقش رستم و نگارکند تاجستانی نرسه از آناهیتا (موسوی‌حاجی و سرفراز، ۱۳۹۶: ۲۱۷، ۲۱۹، ۲۲۱، ۲۲۷) اشاره داشت که در تمامی این نقوش مقام و تباری "الوهی" نیز حضور دارد؛ همچنین در نقش ظفر شاپور اول بر امپراطوران روم در نقش‌رستم نیز این سنت تبلور یافته است (همان: ۲۲۵). در دو نگارکند دیگر شاپور اول در تنگ چوگان بیشاپور نیز که مضمون ظفر بر رومیان را دارد، این ادای احترام توسط یکی از والامقامان قاب مرکزی نقش و سواره‌نظام شاپور نمایانده شده است (همان: ۲۲۹ و ۲۳۰)؛ هرچند در یکی از این دو نگارکند، والامقامان قاب مرکزی و نیمی از سواره‌نظام، خود را از برافراشتن دست معاف کرده‌اند و گویی دست بر سینه دارند. فزون بر این، سنت دست برافراشته در نگارندهای بهرام دوم در نقش‌رستم، گویوم، برم‌دلک و سرمشهد (همان: ۲۲۲، ۲۳۶، ۲۳۸) نیز دیده می‌شود؛ هرچند شامل تمامی حاضران در صحنه نمی‌شود. نگارکند منسوب به شاپور دوم و شاپور سوم در طاق‌بستان، پیکره‌ها را با حالت دست‌های نهاده بر شمشیر عمود در مقابل بدن (همان: ۲۴۶) نمایانده‌است. نظر به اینکه پرداختن به توصیف و جزئیات تمامی نگارندهای مزبور در این جستار نمی‌گنجد، نگارنده به ذکر همین مختصر بسنده خواهدکرد که طبق "پیوستار متنی" یا "بینامتنیت" میان آثار، اصولاً رابطه‌ای میان نحوه حمل شمشیر به صورت عمود با دست‌های یرهم‌نهاده در مقابل بدن وجود دارد و دست برافراشته نیز در پیوند با شمشیر به‌پهلواویخته است؛ تنها استثنای بارز، ۳ نقش دیهیم‌ستانی اردشیر یکم در مقابل اهرمزد است که با وجود شمشیر عمود، دست‌ها در مقابل مقام ربانی حاضر در صحنه بالا رفته‌است و حتی خود شاهنشاه نیز دست برافراشته است و دیگری، نقش شماره ۱ شاپور اول در تنگ چوگان بیشاپور که یکی از والامقامان قاب مرکزی با وجود شمشیر عمود، دست برافراشته است.

۶.۱.۲. ظرف منسوب به خسروانوشیروان (تصویر ۷)

در این اثر سیمین که به خسرو اول منتسب است، شاهنشاه نشسته بر تخت توسط چهار تن از والامقامان احاطه شده‌است. سنت تصویرگری ظرف مزبور که در موزه آرمیتاژ لنینگراد نگهداری می‌شود، گویی متأثر از هنر بودایی است (Hackin & Carl, 1936: 17-18). نگارنده این احتمال را قائل است که شاید اثر مزبور را بتوان راوی ضیافتی لشکری دانست. نظر به حالت بدنی یکسان شخصیت‌ها، تشابه بسیار در فرم جامگان، آرایش ریش و گیسوان منطقی آن است که پیکره‌ها را هم‌شان و هم‌رتبه یکدیگر بدانیم و چنین بیانگاریم که این ضیافت می‌تواند مراسم رسمی تنصیب آران‌اسپاهبدان بر کوست‌های چهارگانه شاهنشاهی باشد؛ زیرا نباید از نظر دور داشت که به

اعتبار متون تاریخی (میرزایی، ۱۳۹۵: ۱۴۱؛ دریایی، ۱۳۹۲: ۸۷) و شواهد مهرشناسی (گیزلن، ۱۳۸۴: ۳۵-۳۴) یکی از بدعت‌های لشکری صورت‌گرفته در عصر قباد- خسروانوشیروان، الغای مقام تک‌آران‌اسپاهبدی و تقسیم اختیارات آن میان چهار آران‌اسپاهبد بود. صرف‌نظر از محتوای تاریخی نقش، هرچه که باشد، نکته‌ای که ذهن را به خود معطوف می‌سازد، نوع ادای احترام شخصیت‌ها نسبت به خداوندگارشان است. در این صحنه نیز دیگر بار شاهدیم که افراد دست را با انگشتی خمیده به نشان احترام به تبار شاهی بلند نکرده‌اند، بلکه دست‌ها را در مقابل بدن بر روی هم نهاده‌اند. نکته ابهام‌آلود در این تصویر، مسلح بودن یا نبودن شخصیت‌هاست؛ هرچند اگر خط میانی دامن پیکرها را سجافی تزئینی نپنداریم، گویی شمشیری کوتاه را در مقابل بدن آویخته‌اند. اگر آنها را غیرمسلح بدانیم، ممکن است این پرسش به میان آید که چرا مقامات لشکری با یونیفرم رسمی خود یعنی به صورت مسلح به تصویر درنیامده‌اند؟ در پاسخ می‌توان چنین گفت نظر به اینکه در این برهه زمانی، آران‌اسپاهبدان دیگر مقام لشکری صرف نبوده‌اند و به گواهی روایات تاریخی (نفیسی، ۱۳۸۳: ۴۲؛ لباف‌خانیک، ۱۴۰۰: ۲۹۷) اختیارات کشوری نیز به آنان تفویض شده بود به طوری که هر یک اختیاردار مقرر حکمرانی خود یعنی یک ربع مملکت بودند، شاید بتوان مسلح نبودن آنان را به پای عملکرد دوگانه کشوری- لشکری‌شان انگاشت. نکته دیگر شایان ذکر این است که به گواهی شواهد مهرشناسی (گیزلن، ۱۳۸۴: ۴۸-۴۹)، آران‌اسپاهبدان چهارگانه می‌توانستند افرادی غیر از خاندان شاهی بوده باشند؛ چنانکه دو آران‌اسپاهبد شمال و یک آران‌اسپاهبد جنوب به خاندان مهران تعلق داشته‌اند؛ این نکته می‌تواند رمزگان رفتاری دست‌ها بر قبضه شمشیر عمود در مقابل بدن یا دست‌های بسته در جلوی سینه را به نشانه ادای احترام به تبار برتر شاهی قوت بخشد؛ در عین حال می‌تواند صحنه‌ای بر انگاره انحصار این حالت بدنی (فیگور) در میان مناصب لشکری نیز باشد.

۷.۱.۲. ظرف منسوب به پادشاهی ساسانی (تصویر ۸)

در این اثر، شاهنشاه نشسته بر تخت توسط شش تن از مقامات ساسانی احاطه شده‌است. در هر سو، یک فرد مسن و دو شخصیت جوان، همگان مسلح با جامگانی یکسان به تصویر درآمده‌اند. در جانب چپ شاهنشاه، شخص مسن‌تر نزدیک به شاهنشاه ایستاده و دست چپش را بر قبضه شمشیرش که به صورت عمود در مقابل بدن قرارداده، گذارده و دست راست را نیز به نشان احترام بر سینه نهاده‌است. مرد جوان پس از او، دست چپش را بر قبضه شمشیر آویخته از پهلویش گذارده و با دست راست شیئی چون کمان یا نیزه را نگه‌داشته‌است. مردی که در ردیفی دیگر، یعنی پشت سر دو شخصیت مذکور ایستاده و تنها بخشی از پیکرش پیداست، به نظر حامل نیزه‌ای است. نحوه قرارگیری پیکرها در جانب راست شاهنشاه متفاوت از جانب چپ اوست؛ چنانکه این بار مرد جوان مقدم بر فرد مسن‌تر، نزدیک به شاهنشاه ایستاده‌است؛ این پیکره که گویی جوان‌ترین فرد حاضر در صحنه است، در دست راستش کمانی دارد و دست چپش را بر روی سینه نهاده‌است. از آن جا که افراد سمت راست، مخاطب شاهنشاه‌اند، به نظر می‌رسد که شخصیت مورد بحث در حال عرض گزارش یا گرفتن اوامر نظامی از سوی شاهنشاه است. فرد مسن پس از او، در دست راست خود چیزی شبیه میله پرچم یا تیر چوبین دارد و یک غلاف خالی از پهلوی راستش آویخته‌است. سومین شخصیت این گروه که در ردیفی سپسین ایستاده، تنها سرش پیداست.

در خصوص محتوای موضوعی ظرف، برخی را عقیده آن است که یا افسران ارتش ساسانی در حال مشاوره با شاهنشاه هستند و یا کل صحنه به برگزاری جشن و سرور به یمن ظفر در نبرد اشاره دارد (Grabar, 1967: 57). موسوی کوهپر فقدان هرگونه عناصر نمادین مبنی بر شکست دشمن یا حتی نوازنده‌ای در صحنه را مانعی در پذیرش احتمال دوم می‌داند. به باور وی، کل صحنه روایتگر مراسم نظامی رسمی است. وی با استناد به هنجارهای چهره نخستین والامقام جانب راست شاهنشاه، این پرسش را به میان می‌کشد که چگونه می‌شود افسر ارشد ارتش که قاعدتاً می‌بایست سربازی کارآموده و باتجربه باشد، چنین جوان بنماید؟ او در توجیه این امر، اذعان دارد که این شخصیت می‌بایست فرزند شاهنشاه باشد که پس از پیروزی در معرکه‌ای نظامی، مفتخر به عرض آوازه سربلندی‌اش در حضور شاهنشاه شده‌است؛ به این امید که شاید به ولیعهدی امپراطوری برگزیده شود (Mousavikouhpar, 2004: 86). نگارنده در همسویی با این تعبیر و در تقویت آن، بر عنصر کمان به نشانه شاهی نیز اشاره می‌ورزد؛ چراکه به اعتبار متون تاریخی (سرفراز و فیروزمندی، ۱۳۸۵: ۶۹) کمان نمادی از مقام شاهی و قدرت بوده‌است که تنها در دست فرد جوان جانب راست شاهنشاه دیده می‌شود. صرف نظر از این مقام که به احتمال بسیار خون شاهی دارد و بنابراین بی‌نیاز از ادای احترام به تبار برتر خاندان سلطنت بوده‌است، در این صحنه نیز احترام به شاه تباری به صورت دیگری جز برافراشتن دست و خمودن انگشت سبابه نمود یافته‌است؛ مگر اینکه خوش‌بینانه تمامی افراد حاضر در صحنه را اعضای خاندان شاهی بدانیم.

۳. نتیجه‌گیری

هر اثر یادمانی که بستری نظام‌مند از نشانه‌هاست، به مثابه متنی کوچک از بافتی بزرگ است؛ متنی که هویت و کارکرد خود را از بافت یا همان جامعه‌اش اخذ می‌کند؛ بنابراین هر اثر یادمانی ساسانی آینه‌ای زنگارخورده از بطن زمانه‌اش است که با زدودن زنگار آن، متن و بافت در تعاملی مشترک با یکدیگر معنا می‌یابند و این چیزی است که بدان رویکرد "بافت‌گرایانه" گویند. در واقع، عینیتی را که ما در قالب آثار یادمانی ساسانی نظاره‌گریم، چیزی جز روایت جامعه آن زمان از سویه‌های تاریخی- فرهنگی- ایدئولوژیکی‌اش نیست. هر نگارکند برگی از دفتر هنر صخره‌ای این دوران است که در تعامل با سایر نگارکندها و حتی دیگر آثار زمانه‌اش چون ظروف سیمین و... معنا می‌یابد؛ یعنی هر متن (اثر) تداعی‌کننده متون پیشین و درآمدی بر متون پسین است که در زبان نشانه‌شناسی بدان "پیوستار متنی" گویند. این جستار، با اتکا به رهیافت‌های مذکور -بافت‌گرایی و پیوستار متنی- به معناکاوای تفاوت در نحوه حمل شمشیر و ادای احترام توسط والامقامان حکومتی پرداخت که از آن تحت عنوان "رمزگان رفتاری" یادشد. آنچه بیش از همه، توجه را به این تفاوت رفتاری معطوف ساخت، نگارکند صخره‌ای بهرام دوم در سراب بهرام است که چهار والامقام دو جانب شاهنشاه، با حالات بدنی متفاوت در دو گروه تصویر شده‌اند؛ نکته‌ای که به عنوان نشانگر و زبان بدن، ذهن را به یافتن چنین تفاوتی در دیگر نگارکندهای صخره‌ای و آثار یادمانی سوق داد. قدرمسلم آن است که قرارگیری شمشیر به صورت عمود در مقابل بدن و نهادن دست‌ها بر قبضه آن یا حتی صرف نظر از شمشیر عمود، نهادن دست‌ها در جلوی سینه و شکم، افراد را از ادای احترام به تبار برتر شاهی در قالب حرکت دیرآشنای برافراشتن دست و خمودن انگشت سبابه معاف می‌کرده‌است. از آنجا که شخصیت‌شناسی و

تبارشناسی افراد حامل شمشیر عمود و دست‌بسته در مقابل بدن در همه موارد مقدور نبود تا مشخص شود که آیا حرکتی درون‌تباری و مختص افراد خاندان شاهی بوده‌است یا خیر، پس نمی‌توان به نتیجه‌ای واحد دست‌یافت و منطقی آن است که احتمالات مختلف را در نظر آورد. نخستین خوانش بر ارتباط رمزگان رفتاری مزبور با صاحب‌منصبان لشکری استوار است چنانکه حتی شاهنشاه خود نیز به عنوان فرمانده کل قوا و برجسته‌ترین عضو از طبقه ارتشتاران در برخی صحنه‌ها با چنین حالتی نمایانده شده‌است؛ بنابراین می‌توان آن را سستی احترام‌آمیز مختص والامقامان لشکری و حتی طبقه ارتشتاران دانست. احتمال خفیف‌تر این است که حرکت مزبور را صرف‌نظر از تعلق صنفی و طبقاتی افراد، همتای حرکت احترام‌آمیز برافراشتن دست و خمودن انگشت به تبار برتر دانست و سومین احتمال که از دو احتمال پیشین، محتاطانه‌تر است اینکه تنها اعضای خاندان سلطنت به عنوان ادای احترام به شاهنشاه و نه تبار برتر، مجاز به انجام این حرکت بوده‌اند. در پایان، نگارنده خاطر نشان می‌سازد که این جستار و احتمالات مطروحه در آن، دستاویزیست برای جلب نظر بیشتر به معنایابی چنین ظرایف نمادینی؛ هرگونه خوانشی که از این قسم رمزگان‌ها حاصل شود، دست‌مایه‌ای خواهد بود در شخصیت‌شناسی، منصب‌شناسی و تبارشناسی پیکره‌ها و فهم سنت‌ها و هنجارهای فرهنگی جامعه و نیز بازشناخت ماهیت نظام سیاسی ساسانیان در قالب خاندانی و فراخاندانی.

منابع

- امام‌شوشتری، محمدعلی (۱۳۵۰). تاریخ شهریار در شاهنشاهی ایران. تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
- امیرزاده‌گوغری، مرجان (۱۳۷۹). پایگاه اجتماعی زن در دوره ساسانی بر اساس مدارک باستان‌شناسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تهران. دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- برگر، آرتور آسا (۱۳۸۷). روش‌های تحلیل رسانه‌ها. ترجمه پرویز اجلالی. تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- تفضلی، احمد (۱۳۸۵). جامعه ساسانی: سپاهیان، کاتبان، دبیران و دهقانان. چاپ اول. ترجمه شیرین مختاریان و مهدی باقی. تهران: نی.
- جاحظ، ابوعثمان عمر بن بحر (۱۳۴۳). الناح. ترجمه محمدعلی خلیلی. تهران: به سرمایه کتابخانه ابن‌سینا.
- جوادی، غلامرضا (۱۳۸۰). مدیریت در ایران باستان. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. سازمان چاپ و انتشارات.
- خراشادی، سرور (۱۳۸۹). پژوهشی بر آثار منسوب به صاحب‌منصبان دوره ساسانی بر اساس مطالعه تطبیقی منابع تاریخی با شواهد باستان‌شناختی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. زاهدان: دانشگاه سیستان و بلوچستان. دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- خراشادی، سرور (۱۳۹۵). پژوهشی در سیر تحول عملکردی مناصب و بازسازی سلسله‌مراتب مقامات عصر ساسانی بر اساس مطالعه تطبیقی منابع تاریخی با شواهد باستان‌شناختی. رساله دکتری. به راهنمایی سیدمهدی موسوی‌کوهپیر. دانشگاه تربیت مدرس. دانشکده علوم انسانی.
- دریایی، تورج (۱۳۹۲). ساسانیان. ترجمه شهرناز اعتمادی. تهران: توس.

- فاضل، زهرا (۱۳۷۸). کتیبه شاپور یکم بر کعبه زرتشت. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تهران. دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- کرزن، جرج. ن (۱۳۶۲). *ایران و قضیه ایران*. ترجمه غلامعلی وحیدمازندرانی. جلد دوم. چاپ دوم. تهران: علمی و فرهنگی.
- کریستن‌سن، آرتور (۱۳۶۸). *ایران در زمان ساسانیان*. ترجمه رشید یاسمی. تهران: دنیای کتاب.
- گیزلن، ریکا (۱۳۸۴). *چهار سپهبد شاهنشاهی ساسانی بر اساس شواهد مهرشناسی*. ترجمه سیروس نصراله‌زاده. تهران: پژوهشکده زبان و گویش با همکاری اداره کل امور فرهنگی.
- لباف‌خانیک، میثم (۱۴۰۰). *باستان‌شناسی ایران ساسانی*. تهران: سمت.
- لوکونین، ولادیمیر گریگوریوویچ (۱۳۷۷). *نهادهای سیاسی، اجتماعی و اداری: مالیات‌ها و دادوستد*. در *تاریخ ایران کمبریج*. جلد سوم (قسمت دوم): *از سلوکیان تا فروپاشی ساسانیان*. پژوهش دانشگاه کمبریج. گردآورنده: احسان یارشاطر. ترجمه حسن انوشه. تهران: امیرکبیر. ۷۱-۱۴۸.
- لوکونین، ولادیمیر گریگوریوویچ (۱۳۸۴). *تمدن ایران ساسانی*. ترجمه عنایت‌الله رضا. تهران: علمی و فرهنگی.
- محمدی‌فر، یعقوب و فرهاد امینی (۱۳۹۴). *باستان‌شناسی و هنر ساسانی*. تهران: شاپیکان.
- محمودآبادی، اصغر (۱۳۷۸). *تاریخ فرهنگ و سیاست در ایران باستان*. دفتر پارینه پژوهش‌هایی در تاریخ، فرهنگ و سیاست ایران باستان. تهران: آبتین.
- معطوفی، اسدالله (۱۳۸۲). *تاریخ چهارهزارساله ارتش ایران*. جلد اول. چاپ اول. گرگان: ایمان.
- موسوی‌حاجی، سیدرسول، و سرفراز، علی‌اکبر (۱۳۹۶). *نقش برجسته‌های ساسانی*. تهران: سمت.
- مهرآفرین، رضا، موسوی‌حاجی، سیدرسول و خراشادی، سرور (۱۳۸۸). پژوهشی در مناصب لشکری دوره ساسانی با استناد به منابع تاریخی و شواهد باستان‌شناختی. *مجله پژوهش‌های تاریخی دانشگاه سیستان و بلوچستان*، ۳ (۴)، ۱۶۸-۱۵۱.
- میرزایی، علی‌اصغر (۱۳۹۵). *خسرو یکم انوشیروان ساسانی*. چاپ اول. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه.
- نصراله‌زاده، سیروس (۱۳۸۴). *نام‌تبارشناسی ساسانیان از آغاز تا هرمز دوم*. تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری (پژوهشگاه). پژوهشکده زبان و گویش.
- نفیسی، سعید (۱۳۸۳). *تاریخ تمدن ایران ساسانی*. به اهتمام عبدالکریم جریزه‌دار. تهران: اساطیر.
- واندنبرگ، لویی (۱۳۴۸). *باستان‌شناسی ایران باستان*. ترجمه عیسی بهنام. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ویسهوفر، ژوزف (۱۳۷۷). *ایران باستان (از ۵۵۰ پیش از میلاد تا ۶۵۰ بعد از میلاد)*. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر. تهران: ققنوس.
- هرمان، جورجینا (۱۳۷۳). *تجدید حیات هنر و تمدن در ایران باستان*. ترجمه مهرداد وحدتی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- هیئتس، والتر (۱۳۸۵). *یافته‌هایی تازه از ایران باستان*. ترجمه پرویز رجبی. تهران: ققنوس.

References

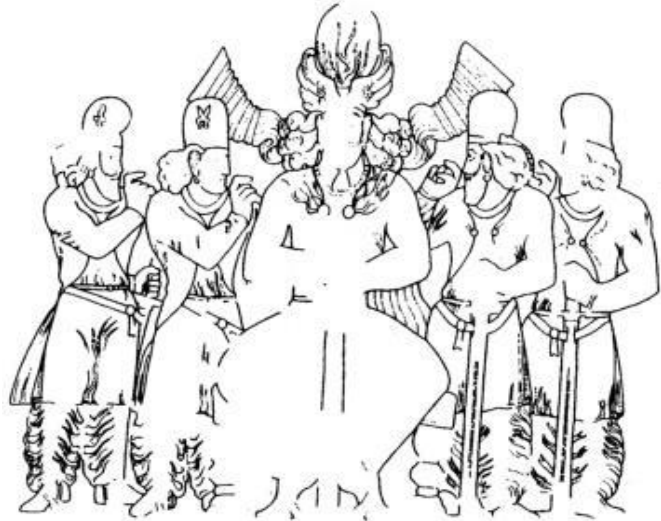
Álvarez-Mon, J. (2020). *The Art of Elam ca. 4200– 525 BC*. London & New York, Routledge.

- Amirzadeh Gughari, M. (2000). The Social Status of Women in the Sassanid Period based on Archaeological Evidence. The Dissertation of M.Sc. in Archaeology. University of Tehran. Faculty of Literature and Human Sciences. [In Persian].
- Back, M. (1978). Die sassanidischen staatsinsch riften. *Acta Iranica. (Leiden/ Téhéran/ Liège, Bibliothèque Pahlavi). Troisième série*, 8 (18), 232-286.
- Berger, A. A. (2008). *Media analysis techniques*. Translated by Parviz Ejlali. Office of Media Studies and Development. [In Persian].
- Canepa, M. (2013). Sasanian Rock Reliefs. In *The Oxford Handbook of Ancient Iran*. Edited by D. T. Potts. Oxford University Press. 856-877.
- Chaumont, M. L. (1973). Chiliarque et curopalate à la cour des Sassanides. *Iranica Antiqua*, (10), 139-65.
- Chaumont, M. L. & Schippmann, K. (1988). Balāš [archive]. *Iranica*, III/(6), 574-580.
- Christensen, A. (1989). *Iran During the Sasanian Era*. Translated by Rashid Yasemi, Donya-y Ketab. [In Persian].
- Curzon, G. N. (1983). *Persia and the Persian Question*. Translated by Gholamali Vahid Mazandarani, Elmi- Farhangi. [In Persian].
- Daryaeae, T. (2014). *Sasanian Iran*. Translated by Shahnaz E'atemadi. Toos. [In Persian].
- Erdmann, K. (1943). *Die Kunst Irans zur Zeit der Sasaniden*. Berlin: Kupferberg. durchgesehene Neuauflage 1969. Wiesbaden.
- Fazel, Z. (1999). The Inscription of Shapur I on K'aba-y Zartosht. The Dissertation of M.Sc. University of Tehran. Faculty of Literature and Humanities. [In Persian].
- Frye, N. R. (1956). Notes on the early Sasanian state and church. In *Studi in onore di Giorgio Levi Della. Roma*, 315-55 [= Opera Minora I. Shiraz. 1976. 24- 46].
- Frye, N. R. (1959). Notes on The Sassanian State an Church. In *Studi Orientalistic in Onore Di Giggio Levi Delle Vida*, I, 314-335.
- Grabar, O. (1967). *Sasanian Silver: Late Antique and Early Mediaeval Arts of Luxury from Iran*. The University of Michigan Museum of Art.
- Grabowski, M. (2009). Wczesno Sasanid'z Kie Reliefy Skalne Iranu. *StudiaMaterialy Archeologiczne. Tom 14*, 17-53. Warszawa.
- Gyselen, R. (2006). *The Four Generals of the Sasanian Empire (Some Sigillographic Evidences)*. Translated by Cyrus Nasrollahzadeh, Language and Dialect Research Institute. [In Persian].
- Hackin, J. & Carl, J. (1936). *Recherches archéologiques au col de Khair Khaneh, près de Kabul, Memoires de la delegation archeologique francaise en Afghanistan. Tome VII*. Paris: Edition d'art et d'histoire.
- Hermann, G. (1969). The Darabgird Relief- Ardashir or Shapur?. *Iran*, VII, 63-88.
- Hermann, G. (1981). Early Sasanian Stoneworking: A Preliminary Report. *Iranica Antiqua*, XVI, 151-160.
- Hermann, G. (1989). *The Sasanian Rock Relief at Naqsh-I Rostam*. Iranische Denkmäler 10. Berlin: Reimer.
 - Hermann, G. (1994). *The Iranian Revival*. Translated by Mehrdad Vahdati. University Publication Center.

3. Hinz, W. (2006). *New Findings from Ancient Iran*. Translated by Parviz Rajabi. Qoqnoos. [In Persian].
4. Imamshoushtri, M.A. (1971). *The History of Shahriari in the Iranian Empire*. Tehran: Ministry of Culture and Art.
5. Jahiz, A. O. O. I. B. (1964). *Al-Taj*. Translated by Mohammadali Khalili. Ibn-e Sina Library. [In Persian].
6. Javadi, Gh. (2001). *Management in Ancient Iran*. Ministry of Culture and Islamic Guidance. Printing and Publishing Organization. [In Persian].
7. Khorashadi, S. (2010). Research on Remains Attributed to Sassanid's Nobles According to Historical Sources and Archaeological Evidence. The Dissertation of M.Sc in Archaeology. The University of Sistan & Baluchestan Graduate School. [In Persian].
8. Khorashadi, S. (2015). *An Inquiry Concerning the Evolution of the Offices Functional Roles and Reconstructing of the Positions Hierarchy in Sassanid Era According to A Comparative Comparison of the Historical Sources with the Archaeological Evidences*. PhD Thesis. Supervisor: Seyyed Mehdi Mousavikouhpar. Tarbiat Madares University. Faculty of Humanities. [In Persian].
9. Khorashadi, S & MousaviKouhpar, M. (2018). How did Kartir become Kartir?. *Intel. J. Humanities*, 25 (2), 1-20.
10. Labbafkhaniki, M. (2021). *The Archaeology of Sasanian Iran*. Samt. [In Persian].
11. Lukonin, V.G. (2005). *Sassanid Iranian Civilization*. Translated by Enayatollah Reza. Elmi-Farhangi. [In Persian].
12. Lukonin, V.G. (1998). Political, Social and Administrative Institutions: Taxes and Trade. In *The Cambridge History of Iran. The Third Volume (Part 2): From the Seleucids to the Collapse of the Sassanids*. Cambridge University Research. Compiler: Ehsan Yarshater. Translated by Hasan Anousheh. Amir Kabir. 148-71. [In Persian].
13. Ma'atoufi, A. (2003). *The Four Thousand Year History of the Iranian Army*. First Volume. First Edition. Iman. [In Persian].
14. Mahmoudabadi, A. (1999). *History of Culture and Politics in Ancient Iran (Daftar-e Parineh)*. (Studies in History, Culture and Politics of Ancient Iran). Abtin. [In Persian].
15. Maricq, A. (1958). Res Gestae Divi Saporis. *Syria*, (35), 295-366.
16. Mehrafarin, R., Mousavihaji, S. R. & Khorashadi, S. (2009). Studying Sassanid's Military Offices based on Historical Sources and Archaeological Evidences, *Historical Researches, Sistan & Baluchistan University*, 3 (4), 151-168. [In Persian].
17. Mirzaee, A. A. (2016). *Khosrow I Anushiruwān*. Ketab-e Parseh. [In Persian].
18. Mohammadifar, Y. & Amini, F. (2015). *Sassanian Art and Archaeology*. Shapikan. [In Persian].
19. Mousavi Haji, R. & Khorashadi, S. (2014). A Deliberation on the Position of Vuzorg Farmzar and his Jurisdiction during Sassanid Era. Relying on Historical and Epigraphic Evidences. *Intel. J. Humanities*, 21 (4), 141-160.
20. Mousavihaji, S. R. & Sarfaraz, A. A. (2017). *Sassanian Rock Reliefs*. Samt. [In Persian].
21. Mousavikooohpar. S. M. (2004). *Sasanian figural silverwork: imitation. innovation and the transformation of meaning*. Ph. D thesis. Bradford: Bradford University.
22. Nafisi, S. (2004). *History of Sassanid Iran Civilization*. Edited by Abdolkarim Jorbozehdar. Asatir. [In Persian].
23. Nasrollahzadeh, C. (2004). *Sasanian Prospography from the Early to Hormazd II*. Cultural Heritage and Tourism Organization. Language and Dialect Research Institute. [In Persian].
24. Overlaet, B. (2009). A Himyarite Diplomatic Mission to the Sasanian Court of Bahram II Depicted at Bishapur. *Arabian Archaeology and Epigraphy*, (20), 218-221.
25. Tafazzoli, A. (2005). *Sasanian Society: Warriors, Scribes, Dehqāns*. First Edition. Translated by Shirin Mokhtarian & Mehdi Baghi. Ney. [In Persian].
26. Tafazzoli, A. (2005). A List of Trades and Crafts in the Sassanian Period. In *The Society and Economy of the Sassanid Era*. Edited by Hossein Kianrad. Sokhan. 47-59. [In Persian].
27. Vandenberghe, L. (1969). *Archaeology of Ancient Iran*. Translated by Isa Behnam. Tehran

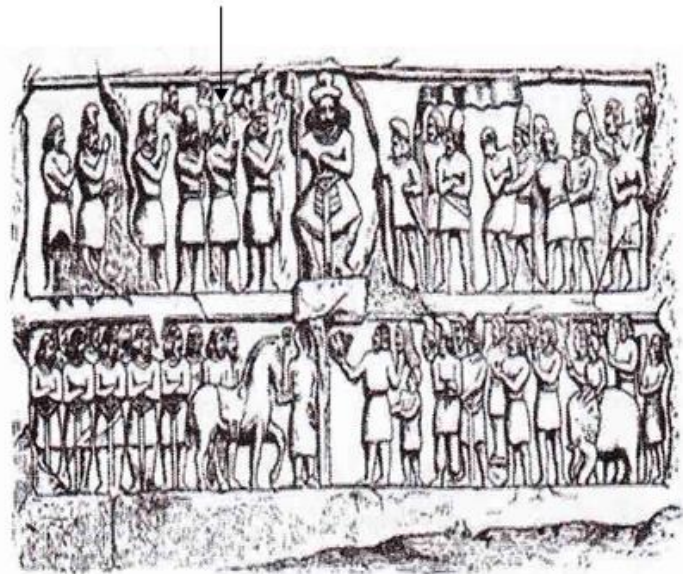
- University Press. [In Persian].
28. Wiesehöfer, J. (1998). *Ancient Iran (from 550 BC to 650 AD)*. Translated by Morteza Saqibfar. Qoqnoos. [In Persian].
29. Wolfreys, J., Robbins, R. & Womack, K. (2006). *Key Concepts in Literary Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

پیوست ۱. تصاویر

تصویر ۱: نگارکند بهرام دوم در نقش بهرام (Herrmann, 1989).

Fig. 1. The rock relief of Bahram II at Sarāb-e Bahram (Herrmann, 1989).

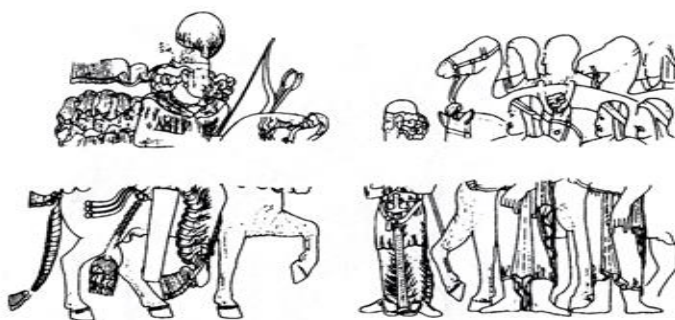
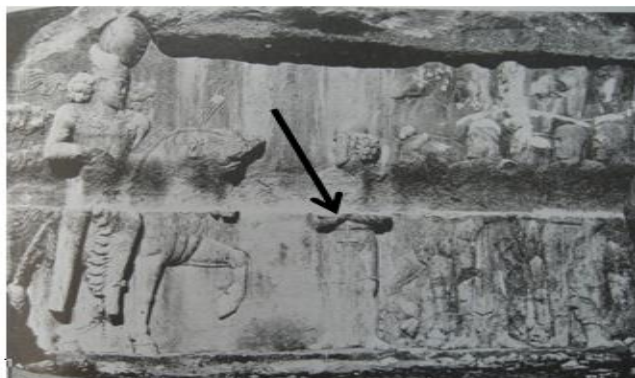
تصویر ۲: نگارکند بهرام دوم در بیشاپور (دریایی، ۱۳۹۲: ۶۶).

Fig. 2. The rock relief of Bahram II at Bishapur (Daryae, 2014: 66).

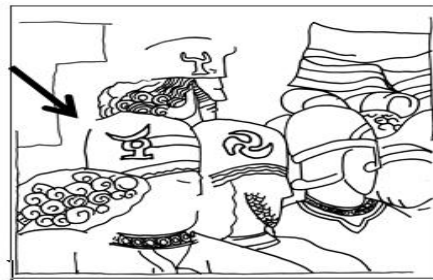
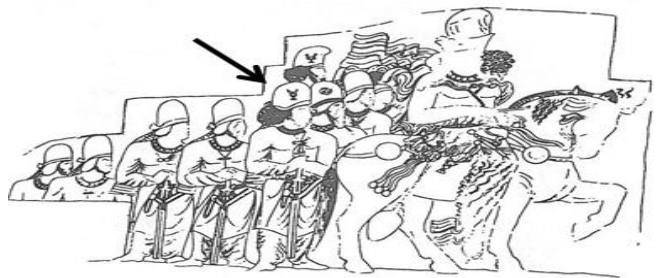
تصویر ۳: نگارهٔ پاپک هزاربید در نگارکند اردشیر یکم در دارابگرد (هینتس، ۱۳۸۵: ۲۰۶).

Fig. 3. The discussed figure (Papak Hazārbed) in the rock relief of Ardashir I at Darabgerd (Hinz, 2006: 206).

تصویر ۴: نگارکند بهرام دوم در بیشاپور (Hermann, 1989).

Fig. 4. The rock relief of Bahram II at Bishapur (Hermann, 1989).

تصاویر ۵ و ۶: نگار کند شاپور اول در نقش رجب (طرح بالا از: Hermann, 1969).

ولیعهد در نگار کند شاپور اول در نقش رجب (طرح پایین از: نگارنده).

Figs. 5, 6. The rock relief of Shapur I at Naqsh-e Rajab (Hermann, 1969).

Prince in the rock relief of Shapur I at Naqsh-e Rajab (Author).

تصویر ۷: جام منسوب به خسروانوشیروان (هرمان، ۱۳۷۳: ۱۳۳).

Fig. 7. A cup ascribed to Khosrow Anushirvan (Hermann, 1994).

تصویر ۸: ظرف سیمین منسوب به پادشاه ساسانی در جمع درباریان (Mousavikouhpar, 2004: 263).

Fig. 8. A vessel ascribed to the Sassanid king with the courtiers (Mousavikouhpar, 2004: 263).